

Referendum o definiciji braka u Slovačkoj

Daniel Krošlák

**Referendumska inicijativa
uključivala je pitanja vezana uz
definiciju braka kao zajednice
jednog muškarca i jedne žene,
omogućavanje posvajanja djece
isključivo heteroseksualnim
parovima i pravnu zaštitu
posebnosti braka**

U Slovačkoj je 7. veljače 2015. godine održan referendum o definiciji braka. Referendum je sadržavao tri pitanja:

1. "Slažete li se s time da se nijedan oblik kohabitacije osoba osim zajednice jednog muškarca i jedne žene ne smije nazivati brakom?"

2. "Slažete li se s time da se ni istospolnim parovima ni istospolnim skupinama ne dozvoli posvajanje i posljedično odgajanje djece?"

3. "Slažete li se s time da škole ne bi trebale zahtijevati da učenici pohađaju satove posvećene spolnom ponašanju ili eutanaziji ako se njihovi roditelji ili oni sami ne slažu sa sadržajem tih nastavnih jedinica?"

Referendum nije prošao zbog preniske izlaznosti (21,41 posto). Ovaj članak želi istaknuti relevantne trenutke od početka referendumske inicijative pa sve do samog referenduskog odlučivanja, s posebnim naglaskom na analizi političkih i pravnih pitanja, medijske kampanje i izjava dužnosnika.

Referendumska inicijativa

Prema važećim slovačkim propisima, referendum se može održati ako to zatraži građanska inicijativa od minimalno 350 tisuća građana ili ako ga raspiše parlament.² Potpise za ovu referendumsku inicijativu prikupio je Savez za obitelj, građanski savez udruga i pojedinaca koji je stvoren u prosincu 2013. kako bi se zauzimao za vrijednosti braka i obitelji. Referendumska inicijativa uključivala je pitanja vezana uz definiciju braka kao zajednice jednog muškarca i jedne žene, omogućavanje

posvajanja djece isključivo heteroseksualnim parovima i pravnu zaštitu posebnosti braka. Također se dotakla pitanja obveznosti dijela školskog nastavnog programa koji se bavi spolnim ponašanjem i eutanazijom. U ožujku 2014. inicijativu je poduprla Slovačka biskupska konferencija.

Potpisi potpore inicijativi, koji su se skupljali pod sloganom "Proizveden od mame i tate" (TERAZ 2015), predani su slovačkom predsjedniku 27. kolovoza 2014. godine. Nakon provjere potpisa Ured predsjednika potvrdio je kako su 389 843 potpisa

Potpisi potpore inicijativi su se skupljali pod sloganom "Proizveden od mame i tate"

od više od 408 tisuća predanih važeća, dok su 18 602 potpisa bila nevažeća, a 118 ih je bilo upitno. Time su se ispunili preduvjeti za održavanje referenduma. Međutim, predsjednik Andrej Kiska odlučio je referendumsku inicijativu poslati na procjenu Ustavnom sudu kako bi se utvrdilo je li referendum u skladu s ustavnim odredbama o temeljnim ljudskim pravima i slobodama (SME 2015).

Odluka Ustavnog suda

Slovački ustavni sud zaprimio je 4. rujna 2014. zahtjev za procjenu ustavnosti ove referendumske inicijative. Izvorna pitanja predložena u okviru inicijative, o čijoj je ustavnosti Sud trebao donijeti odluku, bila su sljedeća:

1. "Slažete li se s time da se nijedna druga kohabitacija osoba osim zajednice jednog muškarca i jedne žene ne smije nazivati brakom?"

2. "Slažete li se s time da se ni istospolnim parovima ni istospolnim skupinama ne dozvoli posvajanje i posljedično odgajanje djece?"

3. "Slažete li se s time da nijedna druga kohabitacija osoba osim braka ne treba dobiti posebnu zaštitu, prava i dužnosti koji inače jedino pripadaju braku i vjenčanim parovima prema standardima utvrđenima 1. ožujka 2014. godine (posebice s obzirom na priznanje ili registraciju životnog partnerstva pred tijelom javne uprave te mogućnost posvajanja djece jednog od partnera u takvoj zajednici)?"

4. "Slažete li se s time da škole ne bi trebale zahtijevati da učenici pohađaju satove posvećene spolnom ponašanju ili eutanaziji ako se njihovi roditelji ili oni sami ne slažu sa sadržajem nastavnih jedinica?"

S obzirom na ovako sročena pitanja, Kiska je posebice izrazio "dvojbe oko toga zadire li opseg referenduma u temeljna prava i slobode te je li on u skladu s Ustavom". U svojoj odluci od 28. listopada 2014. godine Ustavni sud (2014: odlomak 37) ustvrdio je kako "niti jedno od pitanja nije sadržajno povezano s temeljnim pravima i slobodama te stoga ne može biti (...) odbačeno. Kada bi ova referendumska pitanja bila odbačena, smisao i svrha referenduma kao pravne institucije bili bi negirani, što zasigurno nije bila intencija zakonodavca koji je u tekst Ustava stavio mogućnost održavanja referenduma".

Što se prvog referendumskeg pitanja tiče, Kiska je prigovorio kako je ono već riješeno ustavnim promjenama koje su provedene nedugo prije ove referendumske inicijative.³ Međutim, Ustavni sud (2014: odlomak 45) zaključio je kako ova činjenica ne sprječava održavanje referenduma te ustvrdio: "Činjenica da postoji ustavna regulacija neke materije ne izdvaja tu materiju iz kruga važnih pitanja od javnog interesa, o kojima se može održati referendum sukladno odlomku 93 (2) Ustava."

Kiska je također izrazio sumnju u to da predloženo pitanje zadire u temeljna ljudska prava i slobode, posebice pravo na zaštitu od neovlaštenog miješanja u privatni i obiteljski život. Međutim, Ustavni sud (2014: odlomak 58) nije se složio s takvim sumnjama:

"Prvo predloženo referendumsko pitanje (...) nema za cilj promjenu pravnog statusa *de constitutione lata* ili *de lege lata*, već, naprotiv, ima za cilj potvrditi ga. Prihvaćanje materije predložene u prvom pitanju stoga ne bi umanjilo postojeće standardne temeljnog prava na zaštitu od neovlaštenog miješanja u privatni i obiteljski život. Prema mišljenju Ustavnog suda, a s obzirom na postojeće presedansko pravo Europskog suda za ljudska prava, stvoren je prostor za donošenje referendumske odluke o mogućnosti braka između osoba koje nisu jedan muškarac i jedna žena."

Sukladno tomu, Ustavni sud proglasio je predloženo referendumsko pitanje ustavnim. Kiska je u kontekstu drugog predloženog pitanja istaknuo diskriminatorni aspekt u odnosu na presedansko pravo Europskog suda za ljudska prava i Suda Europske unije. Međutim, Ustavni sud (2014: odlomak 71, 72) zaključio je sljedeće:

"U Republici Slovačkoj, posvajanje nije omogućeno nevjenčanim parovima različitog spola. Slično kao i u slučaju prvog pitanja, ovo pitanje nema za cilj niti je u stanju izmijeniti standarde temeljnih prava prema odlomku 19 (2) Ustava protiv pravnog statusa *de lege lata*. (...) Prema tome, usvajanje materije predložene ovim pitanjem ne samo da ne bi smanjilo postojeće standarde temeljnog prava na zaštitu od neovlaštenog miješanja u privatni i obiteljski život, već čak niti ne utječe na ovo pravo u partikularnom obliku."

Sukladno tomu, drugo referendumsko pitanje također je proglašeno ustavnim. O trećem predloženom pitanju Ustavni sud (2014: odlomak 79, 83) izjasnio se na sljedeći način:

"Procjena trećeg predloženog pitanja stvara sumnju oko konzistentnosti njegove formulacije. Kao prvo, fraza 'niti jedna (druga) kohabitacija osoba' predstavlja tako širok raspon veza da je pravu definiciju tog pojma moguće postići tek uz velike poteškoće. Zaključak ključnog dijela pitanja (prije zgrade) povezuje ovaj široki pojam s brakom (bračnim parovima), što je jedinstvena pravna veza, vrlo precizno pravno definirana. Nadalje, ovo pitanje uključuje jasnu konceptualnu neravnotežu između dijela pitanja prije zgrade i sadržaja teksta u zgradama. Inicijatori

referenduma jasno su pokazali (uz pomoć primjera) da žele odrediti formalne i pravne oblike u kojima se priznanje ekskluzivnog statusa braka odražava u sadašnjem zakonodavstvu. Osim što se poziva na široke i nejasne interpretacije, ovaj način formuliranja otvara pitanja, posebice klauzula 'priznanje (...) životnog partnerstva pred tijelom javne uprave', budući da se time zanemaruje činjenica da

Analiza kampanje na internetu pokazala je dominaciju negativno intoniranih tekstova, s time da je njihov udio u ukupnom broju tekstova o ovoj temi porastao u posljednjim tjednima uoči referenduma, dok je samo oko 20 posto tekstova bilo pozitivno intonirano

slovački zakon priznaje kategorije kohabitacije osoba koje imaju određene aspekte formalnog i pravnog priznavanja te stoga posjeduju karakteristike pravne institucije s partikularnim sadržajem. (...) Prema tome, ako se prvi dio teksta trećeg pitanja (prije zagrada) bavi pravima i obavezama koje se tiču 'jedino braka i vjenčanih parova', onda tekst u zagradama ne može isticati državno priznanje koje daje tijelo javne uprave kao primjer takvog prava, budući da ono *de lege* također pripada drugim skupinama osoba."

Na temelju navedene argumentacije Ustavni sud (2014: odlomak 89) zaključio je:

"Prihvatanje prijedloga sadržanog u trećem referendumskom pitanju rezultiralo bi u smanjenom standardu temeljnog prava na zaštitu od neovlaštenog miješanja u obiteljski život neke skupine priznate u pravnim okvirima, što predstavlja supstancijalni evaluacijski element s obzirom na specifična ograničenja ove provjere ustavnosti."

Stoga je ovo referendumsko pitanje proglašeno neustavnim. U kontekstu četvrtog pitanja, Kiska (Ustavni sud 2014: odlomak 91) je u svojem prijedlogu izjavio kako "ne postoji niti jedno drugo ustavno rješenje za ograničavanje temeljnog prava na obrazovanje osim pravne regulacije." Stoga je izrazio sumnju u to da bi "ograničavanje opsega obrazovanja isključivo na temelju pravnog akta roditelja ili djeteta (...) predstavljalo uplitanje u supstancu i značenje temeljnog prava na obrazovanje". Uz to, Kiska (Ustavni sud 2014: odlomak 91) je prigovorio tekstualnoj nejasnoći postavljenog pitanja koja bi mogla "rezultirati u neslaganju sa sadržajem obrazovanja, a ne samo sa sadržajem u području spolnog ponašanja i eutanazije".

broj 21 - svibanj 2015.

U odgovoru na prigovor o tekstualnoj nejasnoći postavljenog pitanja Ustavni sud zaključio je kako bi interpretacija temeljena na spekulativnoj primjeni sintaktičkih pravila slovačkog jezika mogla, pod određenim uvjetima, doista voditi do zaključka da roditelji, pa i djeca, imaju pravo izraziti neslaganje s nastavnim sadržajem u bilo kojem segmentu obrazovanja. Međutim, Sud je također ustvrdio kako se sadržaj pravnih normi, pa tako i referendumskih pitanja, ne može određivati na temelju spekulacija, već da se pojam "nastava" koji se pojavljuje u pitanju jasno odnosi na poduku o spolnom ponašanju i eutanaziji (Ustavni sud 2014: odlomak 92).

Nadalje, Ustavni sud zaključio je kako na temelju analize teksta četvrtog pitanja nije moguće zaključiti da bi njegovo usvajanje dalo prioritet pravu roditelja na prigovor na određene tematske dijelove institucionaliziranog obrazovanja nasuprot konceptu slobodnog i pluralnog obrazovanja, izraženog u predsjedanskom pravu Europskog suda za ljudska prava, te time neopravdano ugrozilo pravo djece na obrazovanje. Sukladno tomu, ovo je pitanje proglašeno u skladu s Ustavom. Naposljetku, Sud je ustvrdio kako bi:

"moguće prihvatanje predloženog pitanja (...) stvorilo očekivanja za daljnjom pravnom regulacijom (...) Prema tome, sveobuhvatni paket pravnih rješenja bi se svakako mogao evaluirati s obzirom na to je li time ili nije povrijeđeno pravo djece na obrazovanje" (Ustavni sud 2014: odlomak 101).

Zaključke Ustavnog suda trenutno dodatno razmatraju ustavni pravnici. Naime, plenarno zasjedanje Ustavnog suda nije bilo konzistentno u svojoj odluci, a dvoje je sudaca odluci Suda priložilo izdvojena mišljenja.

Medijska kampanja

Prve neizravne naznake referendumske kampanje u radiotelevizijskim medijima mogle su se primijetiti početkom prosinca 2014. godine. Međutim, slučaj koji se dogodio u siječnju 2015. može se opisati kao posebno kontroverzan. Jedna od javnih radijskih postaja, *Rádio Regina*, trebala je prenositi bogoslužje koje je predvodio grkokatolički svećenik Rastislav Bako. Njegova je propovijed sadržavala jedan kontroverzan pasus, čiji dio ovdje navodimo (TERAZ 2015):

"Našoj Slovačkoj je također potrebna brza pomoć, premda je članica EU. Moralni život je ugrožen, a obitelj se nalazi pod napadom. Nepoštenje, korupcija i krađa siju sjeme mržnje. Obitelj, prijateljstvo i međuljudski odnosi se povlače, a profit i bogatstvo vode glavnu riječ. Sve ovo se skriva iza govora o toleranciji, slobodi izražavanja, demokraciji (...) prava biološka majka ništa ne znači u Europi, gejevi, homoseksualci, kao i pedofili imaju svoja prava, no otac i majka ih nemaju. Ako ne budemo budni i ako budemo samo pasivno promatrali ovu amoralnost i perverziju, zasigurno ćemo izgubiti. Promjene su stigle čak i u bajke. Princ se zaljubljuje u kralja, a ne u princezu, dok princeza sanja o vjenčanju s kraljicom, a ne s princem (...)

Probudite se i zaustavite kugu trećeg tisućljeća (...) Jeste li čuli što je naš zdravstveni sustav učinio u školi u Košicama? Na satu o spolno prenosivim bolestima, od učenika prvog razreda srednje škole se očekivalo da u parovima demonstriraju seksualne položaje između muškarca i žene, muškarca i muškarca, kao i između žene i žene. Ovakve stvari ohrabruju nemoralan život bez pristanka roditelja, koji su zaprepašteni i pišu otvorena pisma školi. Ovo nam nisu donijeli Ćiril i Metod, već EU (...) Imamo priliku. Referendum o obitelji se održava 7. veljače. Skupimo se svi, podržimo obitelj jednog muškarca i jedne žene, podržimo vrline i moralnost.“

Slovačka javna radiotelevizija (RTVS) inzistirala je na tome da se ovaj pasus izreže. No, velečasni Bako to je odbio, pa je RTVS odlučio ne emitirati snimku bogoslužja (Kern 2015). Prema izjavi glasnogovornika RTVS-a, dijelovi propovijedi bili su "u suprotnosti s internim pravilima RTVS-a o praćenju referenduma, na rubu (...) takozvanog 'govora mržnje', kao i kršenja slovačkih i međunarodnih propisa" (Kern 2015). Nasuprot tomu, prema mišljenju grkokatoličkog nadbiskupa Prešova, Jána Babjaka, radilo se o narušavanju slobode govora i vjeroispovijesti, kao i o mijesanju u manjinska prava (Kern 2015).

Jedan od bitnih elemenata referendumske kampanje bili su plakati. Posebne kontroverze izazvali su golemi plakati s fotografijom pape Franje koji poziva birače na glasovanje tri puta "za" na referendumu. Navedeni plakati također su sadržavali ulomak iz Papine navodne izjave "Slovačka se hrabro bori za zaštitu obitelji!". Nitko se nije javno izjasnio kao autor plakata, dok su Savez za obitelj i Slovačka biskupska konferencija zaniijekali svoju povezanost s njima (Folentová 2015). Početkom veljače pojavili su se i plakati protiv referenduma, uključujući slogane poput "JBŠ Savez za OBT" i zahtjeve za odvajanjem Crkve i države. Ovu kampanju naručila je skupina poduzetnika koja je željela ostati anonimna. Jedna od oglašivačkih tvrtki naposljetku je odlučila prekriti ove plakate, no na drugim su mjestima isti takvi plakati ostali stajati, a istovremeno su se i dijelile majice s tim sloganom (Mikušovič i Gehrerová 2015, Mikušovič 2015).

Jedino se Demokršćanski pokret (KDH) izjasnio oko načina glasovanja na referendumu te građane pozvao da odgovore potvrdno na sva tri referendumska pitanja

Analiza kampanje na internetu pokazala je dominaciju negativno intoniranih tekstova, s time da je njihov udio u ukupnom broju tekstova o ovoj temi porastao u posljednjim tjednima uoči referenduma, dok je samo oko 20 posto tekstova bilo pozitivno intonirano (Rončáková 2015). Stavovi u prilog referendumu na internetu su često bili poduprti demokratskim argumentom, odnosno potrebom za sudjelovanjem na referendumu kao načinom potpore demokratskoj kulturi u društvu

i referendumu kao temeljnom instrumentu demokratskog odlučivanja. Također, pojavljivali su se argumenti prirodnosti (respekta prema nepromjenjivim normama naravnog zakona), argumenti LGBTIQ aktivista (manjina nepravredno manipulira manjinom kako bi potlačila drugu manjinu), kao i argumenti u prilog potrebi muških i ženskih uzora u odgoju djece. Uz to,

Uspriko izrazito niskoj participaciji birača, koja je posljedično dovela do neuspjeha referendumske inicijative bez obzira na premoćno prihvaćanje svih triju predloženih pitanja, predstavnici Saveza za obitelj rezultate referenduma u javnosti su predstavili kao velik uspjeh

isticala se superiornost roditeljskih prava nad pravima škole (države), a pojavili su se i negativni stavovi o homoseksualnosti koji su ustvrdili kako se radi o nečemu što ne odražava izvorni Božji plan te stoga predstavlja križ koji treba znati nositi, a ne bi trebalo uživati potporu i daljnji razvoj.

Stavovi protiv referenduma argumentirani su tvrdnjom o bespotrebnosti ovakva odlučivanja (referendum ništa ne rješava te je stoga bespotreban i nezanimljiv), ali i govorom o razvoju (poistovjećenom s napretkom, nasuprot "srednjovjekovnom razmišljanju"). Također, protivnici referenduma ustvrdili su da su glasine o spolnom odgoju, koji smatraju potrebnim i korisnim, neproverene, te stoga ne postoje opasnosti o kojima govore pobornici referenduma. Na to se nadovezala kritika Crkve (posebice u samoj završnici kampanje) kao institucije koju samo zanimaju novac i moć. Nastavno na to, protivnici referenduma zauzeli su se za "drugačije kršćanstvo", uz tezu da se sadašnja Crkva udaljila od Isusove poruke milosrđa, ljubavi i dijaloga. Protivnici referenduma argumentirali su da je Crkva u Slovačkoj u suprotnosti s pomirljivim porukama pape Franje. Neki od agresivnih protivnika referenduma širili su tezu da su kršćani zatupljeni, a inicijatori referenduma diletanti (Rončáková 2015).

Izjave dužnosnika

Krajem siječnja većina je parlamentarnih političkih stranka savjetovala građanima da sudjeluju na referendumu. Međutim, jedino se Demokršćanski pokret (KDH) izjasnio oko načina glasovanja na referendumu te građane pozvao da odgovore potvrdno na sva tri referendumska pitanja. Na biračko ponašanje utjecali su i političari koji zbog dužnosti koju obnašaju uživaju veliku pažnju javnosti. Predsjednik Andrej Kiska odmah je po raspisivanju referenduma izjavio da će glasovati za prva dva pitanja, no ne i za treće. Zbog ovakva poteza bio je izložen kritici, kako ustavnih pravnikata tako i LGBTIQ aktivista (Krbatová 2015). Nasuprot njemu, premijer Robert Fico izrazio je podršku

izlasku na referendum, no nije se izjasnio o tome kako će sam glasovati. Po njegovu mišljenju, pitanja braka, prava homoseksualnih parova na posvajanje djece i spolnog odgoja u školama ne bi se trebala smatrati vitalnim pitanjima za Slovačku (Denník 2015). Kasnije je nadodao da je obaveza Vlade "omogućiti istospolnim parovima praktične dimenzije života" (Pravda 2015).

Prema popisu stanovništva 2011. godine, 65,8 posto slovačkog stanovništva su katolici, pa se preporuke Crkve mogu smatrati bitnima za biračko ponašanje.⁴ Slovačka biskupska konferencija već je u prosincu 2014. pozvala vjernike da iskoriste svoje biračko pravo i glasuju za sva tri pitanja (Webnoviny 2015). Biskupi su također poslali pastoralno pismo koje je pročitano u crkvama nedjelju prije održavanja referenduma (Slovačka biskupska konferencija 2015). Međutim, ovo je izazvalo negativne reakcije i stvorilo napeto ozračje u društvu te je u nekim slučajevima rezultiralo i aktivnim otporom vjernika (Dugovič 2015).

Rezultati referenduma

Prema službenim rezultatima referenduma (Slovačko izborno povjerenstvo 2015), 94,5 posto birača pozitivno je odgovorilo na prvo pitanje, uz 4,13 posto protiv i 1,36 posto nevažećih glasova. Također, 92,43 posto birača dalo je potporu drugom pitanju, dok je 5,54 posto glasovalo protiv, a nevažećih je glasova bilo 2,01 posto. Naposljetku, 90,32 posto birača na treće je pitanje odgovorilo potvrdno, 7,34 posto ga je odbacilo, a nevažećih glasova bilo je 2,33 posto. Ukupna izlaznost na referendum bila je tek 21,41 posto. Krajem ljeta 2014. godine agencija za ispitivanje javnog mnijenja Fokus provela je istraživanje koje je upućivalo na potencijalnu izlaznost od 45,5 posto (Trend 2015), te stoga možemo zaključiti kako je ova niska izlaznost razlog za barem djelomičnu razočaranost inicijatora ovog referenduma. Međutim, usprkos izrazito niskoj participaciji birača, koja je posljedično dovela do neuspjeha referendumske inicijative bez obzira na premoćno prihvaćanje svih triju predloženih pitanja, predstavnici Saveza za obitelj rezultate referenduma u javnosti su predstavili kao velik uspjeh (Hospodárske noviny 2015).

Bilješke

- 1 Ovaj članak rezultat je istraživanja provedenog u sklopu znanstvenog projekta "Pravni argumenti i pravni principi kao izvori prava" (zaporka projekta: APVV-0562-11) koji financira Slovačka istraživačka i razvojna agencija.
- 2 Odlomak 95 (1) Ustava Republike Slovačke.
- 3 Ova ustavna novela uvela je novi tekst u odlomak 41 (1) Ustava: "Brak je jedinstvena zajednica muškarca i žene. Republika Slovačka štiti brak na svaki mogući način te potpomaže njegov boljitak. Brak, roditeljstvo i obitelj uživaju pravnu zaštitu. Posebna zaštita se jamči djeci i mladima."
- 4 Ova brojka uključuje i rimokatolike i grkokatolike.

Literatura

Balážová, D. (2015). Aliancia za rodinu má 300-tisíc podpisov proti homosexuálnym zväzkom. <http://www.teraz.sk/> broj 21 - svibanj 2015.

- eurovolby-2014/homosexuali-rodina-peticia/91337-clanok.html (pristupljeno 15. ožujka 2015.)
- Denník (2015). Fico: Na referendum pôjdem, no otázky nie sú životne dôležité. <https://dennikn.sk/32857/fico-na-referendum-pojdem-no-otazky-nie-su-zivotne-dolezite/> (pristupljeno 27. ožujka 2015.)
- Dugovič, M. (2015). Študent na protest odišiel z kostola pri čítaní pastierskeho listu k referendu. <https://dennikn.sk/39092/student-na-protest-odisiel-z-kostola-pri-citani-pastierskeho-listu-k-referendu/> (pristupljeno 27. ožujka 2015.)
- Folentová, V. (2015). Na referendum lákajú aj bilbordy s pápežom Františkom. <https://dennikn.sk/36366/na-referendum-lakaju-aj-bilbordy-s-papezom-frantiskom/> (pristupljeno 18. ožujka 2015.)
- Hospodárske noviny (2015). Chromík z aliancie: Výsledky referenda sú veľkým úspechom. <http://hn.hnonline.sk/slovensko-119/chromik-z-aliancie-vysledky-referenda-su-velkym-uspechom-648238> (pristupljeno 28. ožujka 2015.)
- Kern, M. (2015). RTVS zastavila omšu pre "nenávistný prejav", cirkev nahrávku nepustí. <https://dennikn.sk/32382/rtps-ne-odvysielala-omsu-kvoli-nenavistnemu-prejavu-greckokatolici-nechcu-pustit-nahravku/> (pristupljeno 18. ožujka 2015.)
- Krbatová, L. (2015). Kiska uprednostnil práva jedných na úkor druhých. <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/336082-kiska-dve-otazky-referenda-podpori-ale-je-za-sexualnu-vychovu/> (pristupljeno 23. ožujka 2015.)
- Mikušovič, D. (2015). Prelepujú bilbordy, ktoré útočia na Alianciu za rodinu. <https://dennikn.sk/39932/bilbordy-utociace-na-alianciu-za-rodinu-prelepuju/> (pristupljeno 4. veljače 2015.)
- Mikušovič, D. i Gehrerová, R. (2015). Neznámi podnikatelia rozvesali 100 bilbordov proti Aliancii za rodinu. <https://dennikn.sk/39369/neznami-podnikatelia-rozvesali-100-bilbordov-proti-aliancii-za-rodinu/> (pristupljeno 4. veljače 2015.)
- Netky (2015). Konferencia biskupov Slovenska podporuje petíciu za referendum o manželstve. <http://www.netky.sk/clanok/konferencia-biskupov-slovenska-podporuje-peticiju-za-referendum-o-manzelstve> (pristupljeno 18. ožujka 2015.)
- Pravda (2015). Fico: Povinnosťou vlády je uľahčiť homosexuálom život. <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/344694-fico-povinnosťou-vlady-je-ulahcit-homosexualom-zivot/> (pristupljeno 15. ožujka 2015.)
- Rončáková, T. (2015). Referendová diskusia bola o chápaní milosrdenstva a pokrytectva (analýza IV). <http://www.postoy.sk/content/referendova-diskusia-bola-o-chapani-milosrdenstva-pokrytectva-analyza-iv> (pristupljeno 18. ožujka 2015.)
- Slovačka biskupska konferencija (2015). Pastiersky list biskupov Slovenska k národnému referendu o ochrane rodiny dňa 7. februára 2015. <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/pastierske-listy-konferencie-biskupov-slovenska/c/pastiersky-list-k-referendu-o-ochrane-rodiny> (pristupljeno 27. ožujka 2015.)
- Slovačko izborno povjerenstvo (2015). Definitívne výsledky referenda za SR. <http://volbysr.sk/sk/tab01.html> (pristupljeno 28. ožujka 2015.)
- SME (2015). Kresťania splnili podmienku, na referendum majú dosť podpisov. <http://www.sme.sk/c/7401546/krestania-splnili-podmienku-na-referendum-maju-dost-podpisov.html> (pristupljeno 18. ožujka 2015.)

TERAZ (2015). Posúďte sami: Toto je časť kázne k referendu, ktorú RTVS neodvysielala. <http://www.teraz.sk/slovensko/referendum-rtvs-kazen-neodvysielana-bak/116891-clanok.html> (prístupljeno 18. ožujka 2015.)

Trend (2015). Prieskum: Ľudia sú proti gejom, referendum má neistú účasť. <http://www.etrend.sk/ekonomika/ludia-su-proti-homosexualom-no-referendum-ma-neistu-ucast.html> (prístupljeno 28. ožujka 2015.)

Ustavni sud Republike Slovačke (2014). Presuda Ustavnog suda PL. ÚS 24/2014-90.

Webnoviny (2015). Evanjelici odporúčajú referendum, Židia majú iný postoj. <http://www.webnoviny.sk/slovensko/clanok/913916-evanjelici-odporucaju-referendum-zidia-maju-iny-postoj> (prístupljeno 27. ožujka 2015.) ■